

Timely questions on scientific terminology By F. PATEK

Some of the timely questions on scientific terminology are discussed. The questions arise partly within a language, partly on an international level. The former centres around the fact that the increase in the number of scientific notions - mainly in the technical field - is much faster than the development of word-formation in any language. Thus, the applied word does not very often correctly cover the notion which gravely affects the elaboration of the notion itself as well as that of the concerned circle of problems. On an international level, a characteristic manifestation of the problem is the mixture of the technical terms in various languages within the scientific stock of words of a language. The author finds that one of the most important - but by far not the only - solutions of the problem of scientific terminology is the substitution of specialization by the evaluation of general technical knowledge /polyhistorians/.

— 8 —

389.6:001.814+655.53

A NEMZETKÖZI SZABVÁNYÜGYI SZERVEZET, AZ ISO ÚJ SZABVÁNYAJÁNLÁSAI

A FOLYÓIRATCIKKEKRE ÉS KIVONATOKRA

Barta Gábor

I.

Az ISO /International Organization for Standardization/ 46.sz. Műszaki Bizottsága, amelynek feladata a dokumentációt érintő nemzetközi szabványajánlások kidolgozása, újabb két témában fejezte be a munkát. Kiadásra került az

ISO Recommendation R 214-1961 Abstracts and Synopses és az
ISO Recommendation R 215-1961 Presentation of Contributions to
Periodicals

Mint ismeretes, az ISO 46.sz. Dokumentáció elnevezésű Műszaki Bizottságának Magyarország is tagja, és a szabványajánlások kidolgozásában tevékenyen közreműködött. A nemzetközi szabványajánlások - mint ez nevében is kifejezésre jut - az elfogadó országok számára csupán ajánlások, de a nemzeti szabványok kiadásánál irányadónak tekinthetők.

A magyar szabványok alapelveikben megegyeznek a nemzetközi szabványajánlásokkal, bár általában az utóbbiaknál részletesebb előírásokat tartalmaznak. Természetesen a teljes egyezőséget nem kereshetjük, hiszen a könyvtári munka egységét szolgáló magyar szabványok évekkel megelőzték az e témakörben kiadott nemzetközi szabványajánlások megjelenését. Magyarország a nemzetközi szabványajánlásokat elfogadta, mert véleményünk szerint az egységes előírások a nemzetek közötti jobb megértést és a kulturális együttműködést is elősegíthetik. A nemzetközi szabványajánlások - és ezt külön is hangsúlyozni kívánjuk - nem tekinthetők a nemzeti szabványokkal azonos érvényűeknek. Magyarországon csak a Magyar Népköztársasági Országos Szabványok /MSZ/, korábbi jele: MNOSZ/ előírásai kötelezőek, a nemzetközi szabványajánlások általában csak mint szakirodalmi anyag vehetők figyelembe.

A nemzetközi szabványajánlásokban lévő előírások alkalmazását mégis indokolhatják különleges szempontok. Ilyen esetről beszélhetünk a cirill írásjelek átírásának kérdésében, amelyre, mint ismeretes, magyar szabvány^{x/} és nemzetközi szabványajánlás^{xxx/} is kiadásra került. A vonatkozó magyar szabvány és a nemzetközi szabványajánlás - bár mindkettő a transzliteráció elvein alapul - lényegesen eltér egymástól. Mégis indokolt lehet a cirill írásjelek átírására vonatkozó nemzetközi szabványajánlás előírásait alkalmazni mindazokban a kiadványokban, amelyek idegen nyelven, - külföldi terjesztésre készülnek.

Az ISO 46.sz. Dokumentáció Műszaki Bizottság eddigi működése során a következőkben felsorolt nemzetközi szabványajánlásokat, ill. ajánlástervezeteket dolgozta ki, és fogadta el a könyvtárügy és dokumentáció területén:

- ISO R 4-1953 Folyóiratcímek rövidítésének nemzetközi szabályzata^{xxx/}
- ISO R 8-1954 Folyóiratok belső elrendezése^{xxx/}
- ISO R 9-1954 A cirill írásjelek átírásának nemzetközi rendszere^{xxx/}
- ISO R 18-1955 Folyóiratszámok és egyéb kiadványok tartalomjegyzéke^{xxx/}
- ISO R 30-1956 Folyóiratok címszegélye^{xxx/}
- ISO R 77-1958 Bibliográfiai hivatkozás. Minimális adatok^{xxx/}

^{x/} MSZ 3394-51 Cirillbetűs címek átírása könyvtári és dokumentációs célokra

^{xx/} ISO R 9-1954 Cirill írásjelek átírásának nemzetközi rendszere

^{xxx/} Teljes szövegét - magyar fordításban - lásd: Magyar Szabványügyi Hivatal: A könyvtári munka szabványai, 2.bővített kiadás. Bp. 1960. Közgazdasági és Jogi K. 335-353 p. A gyűjteményben nem szereplő nemzetközi szabványajánlások és ajánlástervezetek megtekinthetők és kölcsönözhetők a Magyar Szabványügyi Hivatal Szabványtárában /Bp. IX.Üllői-ut 25./

- ISO R 214-1961 Kivonatok és szerzői összefoglalások
- ISO R 215-1961 Időszaki kiadványok közleményeinek megjelentetése
- ISO R 233-1961 Arab írásjelek átírásának nemzetközi rendszere
- ISO Draft 315 Görög betűk átírása latin betűkkel
- ISO Draft 379 Héber átírás

A mikrofilmtechnika könyvtári és dokumentációs vonatkozású szabványosítási feladataival az ISO/TC 1.sz. Mikrofilm Albizottsága foglalkozik. Az elmúlt évek alatt a Bizottság több nemzetközi szabványajánlást és ajánlástervezetet dolgozott ki, és fogadott el a következő tárgykörökben:

- ISO R 169-1960 Szabad szemmel olvasható fényképmásolatok
- ISO R 193-1961 Átlátszó anyagu mikrokópiák. Ajánlott anyagok. Méretek
- ISO R 218-1961 Mikrokópiák. 35 mm-es mikrofilmek kicsinyítési aránya a nemzetközi csere céljaira
- ISO Draft 386 Mikrokópiák és alapanyagaik terminológiája
- ISO Draft 482 ISO típusu nyomdai jel mikrokópiák olvashatósági vizsgálatához
- ISO Draft 485 35 mm-es mikrofilm leolvasó készülék. Főjellemzők

A nemzetközi szabványosítás keretében több fontos témakörben folyik jelenleg is előkészítő munka ajánlástervezetek és ajánlások kidolgozására. Előrehaladást értek el a könyvek címlapjára, a különböző mutatókra vonatkozó témákban, és befejezést nyert a részletes bibliográfiai hivatkozásokra vonatkozó ajánlástervezet kidolgozása. A nemzetközi munkák sajátosságainak megfelelően egy-egy téma kidolgozása több évet vesz igénybe. Ezzel magyarázható, hogy az elmúlt 10 év alatt viszonylag kevés ajánlás készült csak el. A gyorsabb előrehaladást a résztvevő országok szorgalmazzák, azonban ennek megvalósítását gátolja az eljárás bonyolultsága mellett a nemzetközi szabványosítási munkák magas költsége is.

II.

A következőkben - teljes terjedelemben - közölt nemzetközi szabványajánlások különösebb érdeklődésre tarthatnak igényt a dokumentációval foglalkozók körében.

Az ISO R 214-1961 Kivonatok és szerzői összefoglalások c. nemzetközi szabványajánlás tájékoztatót nyújt a kivonatok szerkesztésére, elhelyezésére, tipográfiájára. A vonatkozó magyar szabványok, így az MSZ 3405-59 Folyóiratok fedőlapja, belső elrendezése c. és az MSZ 3398-55 Szakirodalmi tájékoztató /dokumentációs/ kiadványok c. tartalmaznak részletes előírásokat a kivonatokról tekintetében. A hazai előírások általában megfelelnek a nemzetközi szabványajánlásban fog-

laltaknak. A kivonatok szerkesztésére nézve az MSZ 3398-55 különösen részletes előírásokat tartalmaz. A magyar és nemzetközi szabványok előírásait egybevetve az egyetlen említendő eltérés az, hogy a magyar szabvány nem tesz lényeges különbséget a kivonatok és szerzői összefoglalások között.

Az ISO R 214 teljes szövege - fordításban - a következő:

ISO R 214-1961 KIVONATOK ÉS SZERZŐI ÖSSZEFOGLALÁSOK
/ABSTRACTS AND SYNOPSES/

Kivonatok

1. Meghatározás

A kivonat egy folyóiratcikk vagy egyéb irodalmi mű tartalmának rövid összefoglalása. A kivonat a vonatkozó folyóiratcikk vagy egyéb mű megjelenésétől függetlenül jelenik meg, és tartalmazza a bibliográfiai hivatkozáshoz szükséges adatokat is. /lásd 4/. A kivonatot rendszerint nem a szerző készíti, noha kidolgozásához alapul lehet venni a folyóiratcikket vagy a művet kiadó egyéb szerzői összefoglalást.

2. Rendeltetés, jelleg és tartalom

A kivonat tartalmazza az eredeti folyóiratcikk vagy mű lényeges vonásait, mutasson rá az új megállapításokra és az azokból levont következtetésekre, úgy hogy az olvasó eldönthesse, szükséges-e az eredeti szöveget áttanulmányoznia vagy sem. Ha az eredeti szöveg nem könnyen hozzáférhető, a kivonatnak elég tartalmasnak és terjedelmesnek kell lennie ahhoz, hogy helyettesíthesse az eredeti szöveget.

2.1 A kivonat általában legyen tárgyilagos, és kövesse az eredeti szöveg általános kialakítását és szerkezetét; az eredeti szöveg jellegével és tárgyalásmódjával kapcsolatban használhatók olyan kifejezések, mint "rövid", "részletes" vagy "elméleti".

2.2 A kivonat válogató jellegű lehet, és kiemelheti az eredeti szöveg meghatározott vonásait, ha az olvasók meghatározott csoportja számára készül.

2.3 Értékelés vagy bírálat nem tartozik a kivonat rendeltetése körébe; kivételek az úgynevezett "kritikai" kivonatok, amelyek a valóságban kivonat formáját öltött kritikai szemlék. Ha a kivonat bármilyen bíráló megjegyzést tartalmaz az eredeti folyóiratcikkre vagy műre vonatkozóan, gondoskodni kell arról, hogy a bíráló megjegyzést élesen meg lehessen különböztetni a kivonat többi részétől.

3. Szövegezés

A kivonat legyen érthető önmagában, az eredeti folyóíratra vagy műre való hivatkozás nélkül. Célzerű inkább teljes mondatokban megszövegezni a kivonat szövegét, mint egyszerűen az eredeti szöveg fejezetcímeinek felsorolását közölni.

Rajzokat és diagramokat is lehet a kivonatban közölni.

3.1 Rövidítések és jelek

Kerülni kell a nemzetközi gyakorlatban el nem fogadott rövidítések és szóösszevonások használatát. Ha mindenképpen szükséges különleges jelek használata, ezeket azokra a jelekre kell korlátozni, amelyeket a megfelelő kivonattól folyóírat vagy szolgálat rendszeresen használ, és amelyek magyarázatát rendszeresen közli.

3.2 A kivonat első mondata ne ismételje meg a címet, hanem ismeresse az eredeti mű tárgyát, ha ez a címből nem tűnik ki.

4. Bibliográfiai adatok

A bibliográfiai hivatkozáshoz szükséges adatokat a kivonat szövege előtt kell közölni, a következő nemzetközi szabványajánlásoknak megfelelően:

ISO R 77 Bibliográfiai hivatkozások. Minimális adatok

ISO R 4 Folyóiratcímek rövidítésének nemzetközi szabályzata

5. Szedéstükör

A szedéstükör szélessége ne haladja meg a 103 mm-t, hogy lehetővé váljék a kivonatok szövegének szabványos cédulákra való felragasztása.

Szerzői összefoglalások

1. Meghatározás

A szerzői összefoglalás egy folyóiratcikk vagy egyéb irodalmi mű rövid tartalma. A szerzői összefoglalás mindig az eredeti szöveggel egy ütt jelenik meg. Célzerű az eredeti mű címe és szövege között elhelyezni, hogy meg lehessen különböztetni a szöveghez tartozó összefoglalásoktól. A szerzői összefoglalást vagy a szerző írja, vagy pedig a szerző hozzájárulásával készül.

2. Rendeltetés, jelleg és tartalom

A szerzői összefoglalás tartalmazza az egyidejűleg megjelenő

eredeti folyóiratcikk vagy mű lényeges vonásait, mutasson rá új megállapításokra és az azokból levont következtetésekre, hogy az olvasó eldönthesse: érdekes-e vagy fontos-e számára a tartalom olyan mértékben, hogy érdemes legyen elolvasnia a teljes szöveget.

3. Szövegezés

A szerzői összefoglalás legyen érthető önmagában, az egyidejűleg megjelenő eredeti folyóiratcikkre vagy műre való hivatkozás nélkül.

Célszerű inkább teljes mondatokban megszövegezni a szerzői összefoglalás szövegét, mint egyszerűen az eredeti szöveg fejezetcímeit felsorolni.

3.1 Rövidítések és jelek

Kerülni kell a nemzetközi gyakorlatban el nem fogadott rövidítések és szóösszevonások használatát. Ha mindenképpen szükséges különleges jelek használata, ezeket azokra kell korlátozni, amelyeket az eredeti szöveg használ, és megmagyaráz.

3.2 A szerzőt harmadik személyként kell említeni.

4. A szerzői összefoglalás fordítása /idegen nyelvű szerzői összefoglalás/

Ha az eredeti szöveg nem a világnyelvek egyikén készült, és a szöveggel együtt nem jelenik meg /teljes vagy rövidített/ fordítása, akkor célszerű a szerzői összefoglalás fordítását legalább egy világnyelven is közölni.

5. A szerzői összefoglalás felhasználása kivonat készítéséhez

Az előbbi követelményeknek megfelelő szerzői összefoglalás bizonyos esetekben felhasználható - a bibliográfiai adatokkal való kiegészítés után - kivonatként.

III.

Az ISO R 215-1961 Időszaki kiadványok közleményeinek megjelentetése c., a folyóiratok témakörében az ötödik nemzetközi szabványajánlás. Ezzel a folyóiratok nemzetközi szabványosításának munkálatai befejezést nyertek. A feldolgozásra kerülő dokumentumok között legnagyobb számban a folyóiratok szerepelnek, és ez a magyarázata annak, hogy a folyóiratokkal kapcsolatos kérdésekre a nemzetközi szabványosításban is nagy figyelmet fordítanak.

Az ISO R 215 - amely egy-egy cikk közlésével kapcsolatos előírásokat tartalmazza - lényegében megfelel a vonatkozó magyar szabványnak, az MSZ 3405-59-nek.

Az ISO R 215 teljes szövege - fordításban - a következő:

ISO R 215-1961 IDŐSZAKI KIADVÁNYOK KÖZLEMÉNYEINEK MEGJELENTETÉSE
/PRESENTATION OF CONTRIBUTIONS TO PERIODICALS/

Ez az ISO Ajánlás a tartósan tájékoztatás céljára szolgáló tudományos, műszaki vagy egyéb folyóiratok szerkesztőinek és szerzőinek tájékoztatására készült.

Hivatkozunk az ISO R 8. Folyóiratok belső elrendezése c. nemzetközi szabványajánlásra.

1. Címadatok

1.1 A közlemény címadatainak tartalmaznia kell a következőket:

- a címet /és az alcímet, ha szükséges/,
- a szerző/k/ nevét utónévvel vagy utónevei kezdőbetűivel, és ha ez fontos
- a szerző/k/ a tárggyal kapcsolatos tudományos fokozatát vagy foglalkozását.

1.2 Ajánlatos, hogy a szerző/k/ tudományos fokozatát jelző cím a címadatok között, s a szövegben mindig ugyanaz legyen, de az élőfejlben rövidített alakban is közölhető.

2. Szerzői összefoglalás, fordítás

2.1 Minden közleményről szerzői összefoglalást kell készíteni, amely a címadatok és a szöveg között helyezhető el. A szerzői összefoglalás feleljen meg az ISO R 214 Kivonatok és szerzői összefoglalások c. nemzetközi szabványajánlás vonatkozó szakaszainak.

2.2 Célszerű, hogy az olyan közlemény, amely nemzetközi viszonylatban kevésbé használatos nyelven kerül kiadásra, legalább egy világnyelven írt teljes vagy rövidített fordítással legyen ellátva.

3. Jegyzetek

3.1 A jegyzetek számát a minimumra kell korlátozni, s azokat általában a megfelelő oldal alján kell elhelyezni.

3.2 Ha a cikk végén felsorolt bibliográfiai adatokra a szöveg megfelelő részén elhelyezett számok utalnak, akkor a lapalji jegyzetekre betűkkel vagy más jelekkel kell hivatkozni.

3.3 A szövegben közvetlenül a megfelelő szó vagy kijelentés után kell elhelyezni a hivatkozás jeleit, és ahol szükséges, e jeleket felső indexként vagy azonos sorban, de zárójelben kell alkalmazni.

4. Bibliográfiai hivatkozások

- 4.1 A bibliográfiai hivatkozásokat az ISO R 77 Bibliográfiai hivatkozások. Lényeges adatok c. nemzetközi szabványajánlás előírásai szerint kell elkészíteni.
- 4.2 Nem használhatók a szövegben az alanti kifejezések, kivéve azt az esetet, amikor valamely hivatkozás egy nyitott kettős oldalon többször is előfordul:

ibid.	/ibidem ... ugyanott/
id.	/idem ... ugyanaz a szerző/
inf.	/infra ... alatt v. alább/
loc.cit.	/loco citato ... idézett v. hivatkozott műben/
sup.	/supra ... fent vagy fentebb/

- 4.3 Ha a szerző olyan szöveget vagy dokumentumot idéz, vagy olyan szövegre hivatkozik, amelyet a közleményben részletesebben nem tárgyal, a hivatkozott vagy idézett részt a forrásra történő hivatkozásban "idézet ..." szóval kell bevezetni.

5. Táblázatok és ábrák

Táblázatoknak, ábráknak, a mindenkor műszaki lehetőségek határain belül, a vonatkozó szövegrészhez a lehető legközelebb kell kerülniük.

6. Jelek, rövidítések és mértékegységek

- 6.1 Jeleket, matematikai műveletek és állandók-, fizikai mennyiségek és állandók rövidítéseit, egységek elnevezését a vonatkozó nemzetközi szabványajánlások előírásai, ill. ilyen hiányában a nemzeti szabványok vagy az általános gyakorlat szerint kell közölni.
- 6.2 Valamely különleges rövidítésnek a szövegben való első közlése előtt vagy után kell feltüntetni a teljes alakját, pl. ... az Unesco /United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/ ...

7. Folytatások és sorozatok

- 7.1 Ha valamely közlemény részletekben jelenik meg, ezeket sorzámmal kell ellátni.

A folytatásokban megjelenő közlemények címei után fel kell tüntetni, hogy hányadik közlemény, a szöveg után pedig - kivéve az utolsót - utalunk a további közleményekre.

Az első kivételével valamennyi közlemény elején fel kell tün-

tetni, hogy az előzmények hol jelentek meg. Ezt az utolsó közleményben is fel kell sorolni.

- 7.2 Ha valamely cikk azonos cím alatt megjelent sorozat egyik része, a fenti /7.1/ szabályok a lehető legmesszebbmenően alkalmazandók.

8. Oldalszámozás

El kell kerülni valamely kiadvány ugyanazon számában közölt cikk széttördelését: minden cikk vagy folytatásos közlemény egymást követő oldalakon való közlése ajánlatos.

9. Szakrendi jelzet

Ajánlatos minden közlemény címszövege mellett, valamely általánosan ismert és elfogadott osztályozási rendszer szakrendi jelzetének feltüntetése.

10. Keltezés

Kívánatos, hogy a közlemény keltezéssel kerüljön közlésre, pl. a kézirat szerkesztőségi kézhezvételének keltével vagy kongresszusi anyag esetében a kongresszus időpontjának feltüntetésével.